

Waldemar Kozłowski

PRZESTĘPCZOŚĆ GRANICZNA, CELNA I DEWIZOWA NA ZACHODNIM ODCINKU GRANICY PAŃSTWOWEJ W LATACH 1990-1997

Przestępstwa i wykroczenia ścigane przez Straż Graniczną

Szerokie otwarcie granic dla ruchu osobowo-towarowego na przełomie lat 1989-1990 spowodowało, że na granice państwa ruszyła lawina cudzoziemców, zarówno drogą legalną przez przejścia, jak i przez zieloną granicę. Do niebywałych rozmiarów wzrósł przemyt towarów, przynosząc państwu bilionowe straty¹. Wzmogły działalność międzynarodowe, zorganizowane grupy przestępcze związane z przemytem narkotyków, dzieł sztuki, nielegalną migracją ludzi².

Na uwagę zasługuje fakt gwałtownego wzrostu przestępczości charakteryzującej się dużym społecznym niebezpieczeństwem, tj. przemytu towarów szkodliwych dla życia i środowiska oraz towarów, którymi obrót podlega szczególnemu nadzorowi międzynarodowemu. Gwałtownie wzrosła przestępczość zorganizowana w formie nasilających się przestępstw celnych i podatkowych, afer gospodarczych i korupcyjnych oraz nadużyć w obrocie kapitałowym i bankowym. Masowo pojawiły się naruszenia własności intelektualnej przez producentów i dystrybutorów, przestępstwa przeciwko znakom towarowym oraz związane z nielegalnym wykorzystaniem urządzeń, programów i systemów komputerowych³.

Organami powołanymi między innymi do zwalczania tych zjawisk były Straż Graniczna i organy celne. Liczący 461,58 km (13,48% w stosunku do długości linii granicznej) zachodni odcinek polskiej granicy państwowej ochraniały przez 31 strażnic Straży Granicznej podległych komendantom oddziałów: Łużyckiego z siedzibą w Lubaniu Śląskim, Lubuskiego z siedzibą w Krośnie Odrzańskim i Pomorskiego z siedzibą w Szczecinie. Średnia długość odcinka ochranianego przez jedną strażnicę wynosiła 14,8 km.

¹ H. D o m i n i c z a k, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów*, Warszawa 1997, s. 377.

² J. P i ą t e k, *Co można zrobić dla poprawy klimatu w regionach przygranicznych*, [w:] *Seminarium związków zawodowych służb granicznych Polski i Niemiec: Łagów Lubuski 3-6 czerwca 1992 (wybrane materiały)*, Warszawa 1992, s. 21.

³ Na podstawie projektu programu zwalczania przestępczości celnej z grudnia 1997 r. (dokument niepublikowany, w posiadaniu autora).

Do zadań Straży Granicznej, wynikających bezpośrednio z ustawy z 12 października 1990 r.⁴, należy między innymi rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców w zakresie określonym ustawą o ochronie granicy państwowej⁵, a także wykonywanie zadań określonych w innych ustawach (pod pojęciem *inne ustawy* należy rozumieć przede wszystkim ustawę karną skarbową⁶ i Prawo dewizowe⁷).

Z treści art. 175 ustawy karnej skarbowej wynika, że Straż Graniczna może ograniczyć swoje czynności do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa lub wykroczenia skarbowego i przekazać sprawę do dalszego prowadzenia właściwemu finansowemu organowi dochodzenia lub prokuraturze. W związku z tym autor w odniesieniu do Straży Granicznej skoncentrował się wyłącznie na charakterystyce przestępstw i wykroczeń związanych z naruszeniem przepisów ustawy o ochronie granicy państwowej⁸.

Marginalne jeszcze 1990 r. zjawisko nielegalnej migracji, od 1991 r. zaczęło nabierać charakteru masowego. Przez Polskę wiodły dwa szlaki: pierwszy – bałkański, którym obywatele Bułgarii, Rumunii i Turcji, a także krajów byłej Jugosławii próbowali przedostać się do Niemiec, i drugi – wiodący przez wschodnią granicę RP, z którego korzystali obywatele państw Azji, Afryki i dawnego ZSRR⁹. O ile w roku 1990 odnotowano 3147 przypadków zatrzymań za przestępstwa graniczne, to w roku 1991 liczba ta wynosiła już 13 589, a w roku 1992 – 33 581, w tym na granicy zachodniej odpowiednio – 1252; 11 785; 30 387¹⁰. Wzrost przestępczości na zachodnim odcinku granicy w latach 1990-1991 to 841,0%, a w latach 1991-1992 – 157,8%. W roku 1993 odnotowano 50,2% spadek zatrzymań, związany między innymi z wprowadzeniem w Niemczech nowego prawa azylowego, które zniechęciło do przybywania do tego kraju Rumunów, stanowiących w 1992 roku ponad 77% wszystkich zatrzymanych. W roku 1992 wśród obywateli czterdziestu państw usiłujących nielegalnie przekroczyć granicę zatrzymano: 23 401 Rumunów, 3 695 Bułgarów, 743 Ukraińców, 645 Rosjan i 110 Białorusinów¹¹.

Rok 1993 – poza spadkiem dynamiki migracji – przyniósł nowe zjawiska patologiczne, polegające przede wszystkim na pojawieniu się zorganizowanych kana-

⁴ Ustawa z 12 X 1990 r. o Straży Granicznej, Dziennik Ustaw (dalej: Dz. U.) nr 78, poz. 462.

⁵ Ustawa z 12 X 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz. U. nr 78, poz. 461).

⁶ Ustawa karna skarbowa z 26 X 1971 r. (tekst jednolity Dz. U. nr 22 z 1984 r., poz. 103 ze zmianami w Dz. U. nr 23 z 1985 r., poz. 100; Dz. U. nr 14 z 1990 r., poz. 84; Dz. U. nr 86 z 1990 r., poz. 503; Dz. U. nr 100 z 1991 r., poz. 442; Dz. U. nr 107 z 1991 r., poz. 458; Dz. U. nr 21 z 1992 r., poz. 85; Dz. U. nr 68 z 1992 r., poz. 341).

⁷ Ustawa z 15 II 1989 r. Prawo dewizowe (Dz. U. nr 6, poz. 33 ze zmianami w Dz. U. nr 74 z 1989 r., poz. 441; Dz. U. nr 35 z 1991 r., poz. 155; Dz. U. nr 60 z 1991 r., poz. 253; Dz. U. nr 100 z 1992 r., poz. 442).

⁸ Art. 14 ust. 1 ustawy z 12 X 1990 r. o ochronie granicy państwowej mówi wprost, iż jej przekraczanie jest dozwolone wyłącznie przez przeznaczone oraz otwarte dla ruchu granicznego przejścia graniczne na podstawie stosownych dokumentów.

⁹ Biuletyn „Straż Graniczna” 1994, nr 1.

¹⁰ Biuletyn „Straż Graniczna” 1998.

¹¹ Biuletyn „Straż Graniczna” 1993, nr 5.

łów przerzutowych. O ile w latach 1990-1992 poszukiwanie lepszego życia i związana z tym „wędrówka ludów” miała najczęściej charakter spontaniczny i nieorganizowany, to począwszy od roku 1993 przemytem ludzi zaczęły zajmować się zorganizowane grupy przestępcze, czerpiące z tego procederu zyski porównywalne do korzyści z handlu narkotykami, przemytem alkoholu i papierosów. Grupy te stale doskonaliły metody przerzutu osób przez granicę, co przejawiało się w angażowaniu fałszerzy dokumentów, wykorzystywaniu „nietypowych” środków transportu, np. samolotów (zwłaszcza na granicy wschodniej), korzystaniu z szerokiej sieci pomocników, w tym także obywateli polskich lub przebywających w Polsce na stałe cudzoziemców. Zwalczanie tego rodzaju przestępczości było o tyle utrudnione, że jej ośrodki decyzyjne znajdowały się najczęściej poza granicami Polski, głównie na terenie państw byłego ZSRR¹².

W roku 1993 zatrzymano ogółem 18 298 przedstawicieli 81 państw, w tym na granicy zachodniej 15 154 osoby¹³. Wśród nich 6989 to Rumuni, 1691 – Bułgarzy, 1446 – Ukraińcy, 993 – Rosjanie, 389 – Białorusini, 863 – Ormianie i 348 – Algierczycy¹⁴.

W 1994 roku spośród 14 316 zatrzymań dokonanych przez Straż Graniczną za próbę bądź nielegalne przekroczenie granicy 10 225 przypadków miało miejsce na zachodzie. W stosunku do roku 1993 był to spadek o 32,5%, co oznaczało zmniejszenie idącej przez Polskę i polsko-niemiecką granicę nielegalnej migracji. Szlak bałkański, z którego korzystali Rumuni, Bułgarzy, Turcy i obywatele krajów byłej Jugosławii, zaczynał tracić na znaczeniu. Potężna fala nielegalnej migracji, która szturmowała Odrę i Nysę, osiągając kulminację w 1992 roku, gwałtownie opadła (w 1994 roku zatrzymano 3358 Rumunów w stosunku do 23 401 w 1992 roku). Oprócz oczywistej przyczyny takiego stanu rzeczy, jaką było zaostrzenie prawa azylowego w Niemczech, należy podkreślić coraz większą skuteczność działań służb granicznych Polski i Niemiec (co zniechęcało do nielegalnych przekroczeń), a także poprawne funkcjonowanie porozumienia o readmisji¹⁵.

Liczba zatrzymań w latach 1994-1997 utrzymywała się w zasadzie na zbliżonym poziomie i wynosiła w 1995 roku 15 597 osób (w tym na granicy zachodniej – 11 243), w roku 1996 – 15 535 (w tym na granicy zachodniej – 10 915), w roku 1997 – 16 439 (w tym na granicy zachodniej – 12 217). Ogółem w latach 1991-1997 za przestępstwa graniczne zatrzymano 127 355 osób, w tym na zachodnim odcinku granicy 101 926 osób, co stanowi ponad 80% zatrzymanych¹⁶.

W związku z najwyższą liczbą zatrzymań za przestępstwa graniczne warto przytoczyć kilka informacji dotyczących Lubuskiego Oddziału Straży Granicznej z siedzibą w Krośnie Odrzańskim. Ochroniany odcinek to 203 km i 640 m. Wzdłuż

¹²Z wypowiedzi dyrektora Biura Dochodzeniowo-Śledczego Komendy Głównej Straży Granicznej ppłk Bogusława Stefańskiego (biuletyn „Straż Graniczna” 1996, nr 5).

¹³W opracowaniu z 1996 r. *Sytuacja na zachodnim odcinku granicy państwowej* (dokument niepublikowany, w posiadaniu autora) podaje się liczbę 15 151 osób.

¹⁴Biuletyn „Straż Graniczna” 1994, nr 1.

¹⁵Biuletyn „Straż Graniczna” 1995, nr 3.

¹⁶Biuletyn „Straż Graniczna” 1998.

tego odcinka przebiegają nieżeglowna Nysa Łużycka (112 km) i żeglowna Odra (90 km i 992 m). W 1995 r. w skład LOSG wchodziło piętnaście strażnic granicznych, siedem granicznych placówek kontrolnych, osiem drogowych przejść granicznych, cztery kolejowe przejścia graniczne, dwa rzeczne przejścia graniczne i jedno lotnicze przejście graniczne (Ławica w Poznaniu). Funkcjonariusze LOSG w 1995 roku odprawili 73 056 651 osób, co stanowiło 31% wszystkich osób przekraczających granice Polski. Odprawiono 28 279 532 środki transportu (40% w stosunku do wszystkich oddziałów Straży Granicznej). Zatrzymano 506 grup przemytniczych; za nielegalne przekroczenie granicy – 2155 osób, za usiłowanie nielegalnego przekroczenia – 2533 osoby, za pomocnictwo 98 osób, za przemyt towarów 280 osób. Wśród zatrzymanych obywateli 63 państw 1276 to Polacy, 692 to Rumuni, 614 – Ormianie, 372 – Mołdawianie, 347 – Hindusi, 347 Ukraińcy, 216 – Rosjanie, 187 Afgańczycy, 172 – Bułgarzy, 118 Lankijczycy, 86 – Pakistańczycy, 72 – Somalijczycy, 54 – obywatele Bangladeszu, 35 Irakijczycy¹⁷.

Należy zaznaczyć, iż szereg usług pomocniczych w nielegalnym przekraczaniu granicy świadczyli w omawianym okresie (i nadal świadczą) mieszkańcy pogranicza. Usługi te polegają przede wszystkim na wynajmowaniu pomieszczeń w pobliżu granicy umożliwiających oczekiwanie na sprzyjającą okazję do jej przekroczenia, podprowadzaniu osób oczekujących na przerzut przez granicę w czasie i miejscu minimalizującym ryzyko zatrzymania przez Straż Graniczną, dowozie z miejscowości odległych od granicy i podprowadzaniu w jej pobliżu obcokrajowców zamierzających ją nielegalnie przekroczyć. Organizowanie zaplecza przerzutu ludzi przez „zieloną granicę” było bardzo dochodowe. Na przykład w 1995 r. za podprowadzenie do granicy ceny wahały się od 200 dolarów USA (jednorazowo bez względu na liczbę osób w grupie) do 2, 3, a nawet 5 tys. dolarów (gdy usługa obejmowała przewóz ludzi z głębi państwa do granicy). Proceder ten był względnie bezpieczny. Wprawdzie udzielanie pomocy w nielegalnym przekraczaniu granicy jest karalne, represjom jednak podlegało sporadycznie. W stosunku do osób nielegalnie przekraczających granicę obowiązywał administracyjny nakaz bezwzględnego opuszczenia Polski, bardzo często jednak nie był on respektowany. Ci sami ludzie – w niewielkich odstępach czasu – wielokrotnie ponawiali próby łamiącego prawo przekraczania granicy¹⁸.

Na podstawie mniej lub bardziej oficjalnych informacji można z dużą ostrożnością stwierdzić, że organizowaniem przemytu (zarówno ludzi, jak i towarów) lub pomocnictwem zajmowali się również byli pracownicy Wojsk Ochrony Pogranicza, Straży Granicznej i urzędów celnych¹⁹, najczęściej jednak przemytem obcokrajow-

¹⁷ Dane z zasobów informatycznych Lubuskiego Oddziału Straży Granicznej (dalej LOSG); także z projektu biuletynu „Zachód” (zredagowanego przez Wydział Prezydyjalny LOSG na podstawie materiałów pochodzących z Wydziałów Prezydyjalnych Pomorskiego Oddziału SG i Łużyckiego Oddziału SG) 1996, nr 1 – egz. pojedynczy (niepublikowany, w posiadaniu autora).

¹⁸ Na podstawie opracowania uzyskanego w LOSG (dokument niepublikowany, w posiadaniu autora).

¹⁹ Na podstawie relacji ustnych funkcjonariuszy SG, urzędów celnych oraz przemytników; także na podstawie relacji prasowych i publikacji w pismach specjalistycznych (m. in. „Biuletyn Celny”

ców przez granicę polsko-niemiecką parali się mieszkańcy terenów położonych tuż przy granicy²⁰. Dzieci z przygranicznych wiosek prowadziły obserwację patroli Straży Granicznej, a dorośli byli przewodnikami cudzoziemców chcących przedostać się do Niemiec²¹.

Warto podkreślić, iż dochodziło nawet do prób zastraszania funkcjonariuszy Straży Granicznej. Na przykład 26 sierpnia 1995 r. o godz. 0.20 trzy nieznanne osoby obrzuciły budynek Strażnicy SG w Olszynie butelkami z płynem zapalającym; 12 października 1995 r. o godz. 19.10 teren przed budynkiem Strażnicy SG w Przewozie nieznanymi sprawcami obrzucili petardami²². Nierzadko miały miejsce próby odebrania funkcjonariuszom broni, a także usiłowania potrąceń uciekającymi pojazdami. W przeszłości podobne incydenty się nie zdarzały, a ludność zamieszkująca strefę nadgraniczną pomagała Wojskom Ochrony Pogranicza w zatrzymaniu osób usiłujących nielegalnie przekroczyć granicę²³.

Aby wyczerpać temat związany ze zwalczaniem przestępczości przez Straż Graniczną, należałoby poruszyć kwestie związane z przemytem towarów, przemytem substancji promieniotwórczych, odpadów niebezpiecznych czy narkotyków, ponieważ również w tych dziedzinach działalności przestępczej Straż Graniczna realizuje zadania związane z ochroną granicy państwowej, z uwagi jednak na ograniczoną objętość niniejszego opracowania autor skupił się wyłącznie na zwalczaniu zjawiska przemytu ludzi, problem przemytu towarów przeanalizuje na podstawie o działalności organów celnych.

Przestępstwa i wykroczenia ścigane przez organy celne

Jednym z zadań dyrektorów urzędów celnych²⁴ wynikających bezpośrednio z ustawy Prawo celne²⁵ jest zwalczanie i ściganie przestępstw i wykroczeń w zakresie ustalonym ustawą karną skarbową²⁶. Katalog przestępstw i wykroczeń w zakresie ceł i obrotu towarowego z zagranicą zawiera rozdział 2 (artykuły od 80 do 91) tej ustawy²⁷. Do wymienionych w niej przestępstw i wykroczeń należą m.in.

z 15 IX 1998 r. – serwis specjalny; „Biuletyn Celny” z 10 IX 1997 r. – serwis specjalny; „Magazyn Gazety Wyborczej” 1998, nr 45; także: H. K o ł e c k i, *Policyjno-kryminalistyczna problematyka współczesnej przestępczości ekonomiczno-financej w Polsce*, Poznań 1992, s. 21-22.

²⁰ Są to bezpośredni wykonawcy przerzutów. Zleceniodawcy to najczęściej szefowie dużych grup przestępczych z głębi kraju lub z zagranicy.

²¹ B. D z i d o, *Problemy patologii w przestępczości na pograniczu*, „Acta Politica” 1996, nr 8, Szczecin 1997 r., s. 74.

²² Na podstawie informacji zawartych w projekcie biuletynu „Zachód”.

²³ B. D z i d o, *op. cit.*

²⁴ Organem administracji państwowej w sprawach celnych jest dyrektor urzędu celnego, aparatem pomocniczym realizującym zadania dyrektora – urząd celny.

²⁵ W latach 1990-1997 obowiązywała ustawa z 28 XII 1989 r. Prawo celne (tekst jednolity w Dz. U. nr 71, poz. 312 z 1994 r.).

²⁶ Art. 111 pkt.4 Prawa celnego z 1989 r.; obecnie (od 1 I 1998 r.) – art. 283 pkt. 4 ustawy z 9 I 1997 r. Kodeks celny (Dz. U. nr 23, poz. 117 z 1997 r.).

²⁷ Patrz przypis 6.

przemysł i paserstwo celne. O ile pojęcie przemysłu wydaje się jasne, a jego ujawnienie może nastąpić bezpośrednio na granicy lub podczas odprawy celnej wewnątrz kraju, to zwalczanie zjawiska paserstwa celnego (władania towarem pochodzącym z przemysłu) wymaga szeregu działań operacyjnych prowadzonych przez wyspecjalizowane komórki urzędu celnego. Konieczność funkcjonowania takich komórek wydaje się o tyle uzasadniona, iż w omawianym okresie przestępczość zorganizowana, czerpiąca bardzo wysokie zyski z działań związanych z przemysłem, stała się trwałym elementem rzeczywistości na pograniczu²⁸.

W latach 1990-1997 na granicy zachodniej funkcjonowały trzy urzędy celne: w Szczecinie, w Rzepinie i w Zgorzelcu²⁹. W każdym z tych urzędów powołano dział operacyjny, do których należało m.in.:

- inicjowanie i koordynacja przedsięwzięć mających na celu zapobieganie przestępczości celnej i granicznej dewizowej,
- ujawnianie przestępstw celnych i granicznych dewizowych w miejscach odpraw celnych i poza nimi,
- współpraca z organami ścigania w zakresie zwalczania przestępstw celnych i granicznych dewizowych,
- analiza form i metod dokonywania przestępstw celnych i granicznych dewizowych, wypracowywanie metod wykrywania tych przestępstw,
- prowadzenie dochodzeń w sprawach ujawnionych przez dział operacyjny,
- przeprowadzanie kontroli w miejscach sprzedaży towarów oraz w firmach, w których stwierdziły nieprawidłowości inne instytucje kontrolne³⁰.

Należy podkreślić, iż do zakresu czynności każdego funkcjonariusza celnego należało zwalczanie przestępczości celnej i granicznej dewizowej, ze względu jednak na olbrzymi ruch towarowy i problemy kadrowe urzędów celnych siłą rzeczy kontrola w miejscach odpraw celnych musiała być wybiórcza i powierzalna.

W roku 1992 w strukturze organizacyjnej Głównego Urzędu Celnego umiejscowiono wyspecjalizowaną komórkę, do której zadań należała m.in. organizacja powtórnej kontroli celnej obrotu towarowego z zagranicą oraz zapobieganie i zwalczanie przestępczości celnej i granicznej dewizowej. Był to Generalny Inspektorat Celný (GIC); w jego skład wchodziły: Biuro Administracyjne, Biuro Operacyjno-Rozpoznawcze, Biuro Powtórnej Kontroli Celnej, Biuro Inspekcji, Samodzielny Wydział Oddziałów Szybkiego Reagowania, Samodzielny Wydział Dyżurnych Operacyjnych, Zespół Wymiany Informacji.

Na czele inspektoratu stał Generalny Inspektor Celný w randze wiceprezesa GUC³¹.

Pomimo tak rozbudowanej struktury i znacznych środków przeznaczanych na funkcjonowanie GIC wydaje się, że skuteczność działania tej komórki nie należała

²⁸ B. D z i d o, *op. cit.*, s. 88-89.

²⁹ W 1995 r. zmieniono siedzibę Urzędu Celnego w Zgorzelcu na Legnicę.

³⁰ Na podstawie regulaminów wewnętrznych urzędów celnych w Szczecinie, Rzepinie i Zgorzelcu (dokumenty wewnętrzne, niepublikowane, w posiadaniu autora).

³¹ Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Celnego z 9 VI 1994 r. w sprawie regulaminu organizacyjnego Głównego Urzędu Celnego, Dziennik Urzędowy (dalej: Dz. Urz.) MWGzZ nr 4, poz.15.

do najwyższych³². Nierzadko dochodziło do sporów kompetencyjnych pomiędzy Prezesami GUC a Generalnymi Inspektorami Celnymi. Należy przypuszczać, iż taka sytuacja stanowiła jedną z przyczyn przedstawienia 1 września 1994 r. przez grupę 213 posłów projektu ustawy o Generalnym Inspektoracie Celnym. Ostatecznie ustawa została uchwalona przez Sejm dopiero 6 czerwca 1997 r. jako ustawa o inspekcji celnej³³. Uniezależniła ona tę służbę od organów celnych, tworząc kolejną instytucję kontrolną.

Pewnym odzwierciedleniem liczby popełnionych przestępstw celnych i granicznych dewizowych³⁴ może być liczba spraw karnych skarbowych prowadzonych przez urzędy celne w omawianym okresie. Dla porównania warto przytoczyć statystykę spraw prowadzonych w roku 1989. Ogółem w skali kraju wszczęto 4655 postępowań, w tym UC Rzepin 360, w UC Szczecin 331, w UC Zgorzelec 697, z tym, że np. w UC Rzepin 36 spraw dotyczyło przywozu towarów i środków płatniczych, natomiast aż 324 – wywozu. Podobnie w UC Szczecin – 33 (przywóz) w stosunku do 298 (wywóz) i w UC Zgorzelec – 131 (przywóz) w stosunku do 566 (wywóz). Już w pierwszym półroczu 1990 r. proporcje te zaczęły wyglądać nieco inaczej. Na 135 spraw wszczętych w UC Rzepin 41 dotyczyło przywozu, a 94 wywozu. W UC Szczecin na 158 spraw – 63 wszczęto w przywozie, 95 w wywozie. W UC Zgorzelec na 200 spraw 45 to przywóz, 155 – wywóz.

Warto dodać, iż o ile w całym roku 1989 wartość zajętych towarów i środków płatniczych wynosiła w skali kraju 206 935 zł³⁵, to w pierwszym półroczu 1990 r. były to już 2 633 089 zł; na granicy zachodniej odpowiednio 78 696 zł i 1 234 334 zł³⁶. Nawet przy uwzględnieniu bardzo wysokiej inflacji w tamtym okresie widoczny jest duży wzrost wartości przemycanych towarów i dewiz, a co się za tym kryje – wzrost zjawiska przemytu. Należy pamiętać o znacznej liberalizacji handlu zagranicznego od 1990 r. To, co jeszcze w 1989 r. było przestępstwem, po wejściu w życie nowego Prawa celnego i zmianie przepisów karnych skarbowych i dewizowych, a także po zniesieniu ceł wywozowych stało się dozwolone.

Najbardziej jaskrawym przykładem obrazującym wzrost zjawiska przemytu mogą być dane z lat 1993-1994. Ogółem w roku 1993 prowadzono 15 368 spraw,

³² Przede wszystkim na podstawie publikacji w „Wiadomościach Celnym” z lat 1992-1997, a także *Sprawozdania z działalności za 1994 rok (projekt)*, Warszawa 1995, GUC, s. 47 – podaje się informację o zakończeniu zaledwie 50 postępowań przez GIC; dla porównania, w tym samym okresie tylko UC Rzepin zakończył 2015 spraw („Biuletyn Statystyczny Administracji Celnej” za rok 1994, Warszawa 1995, GUC, s. 12).

³³ A. Pałafij, *Inspekcja Celna*, Warszawa 1998; H. Kwiatkowska, M. Krystyniecki, *Komentarz do ustawy o Inspekcji Celnej*, Warszawa 1998, tekst ustawy opublikowano w Dz. U. nr 71, poz. 449 z 1997 r. – weszła w życie z dniem 1 VII 1997 r.

³⁴ Przestępstwa i wykroczenia graniczne dewizowe wymieniono w art. 48 i w art. 56 ustawy karnej skarbowej. Najogólniej, zabroniony był wywóz dewiz i przywóz waluty polskiej bez spełnienia określonych wymogów.

³⁵ Autor wszelkie kwoty wyrażone w „starych” złotych przeliczył na „nowe” złote.

³⁶ „Biuletyn Statystyczny Administracji Celnej” za I półrocze 1990 r., GUC, Warszawa 1990, s. 23-25 (materiał powielony).

wartość zajętych środków płatniczych i towarów wynosiła 160 153 415 zł, w tym w UC Rzepin wszczęto 1773 postępowania, zajęto towary i środki płatnicze o wartości 17 413 986 zł. W UC Szczecin wszczęto 1256 spraw; wartość przemytu – 55 627 734 zł. UC Zgorzelec prowadził 1244 sprawy, w których zajęto towary i środki płatnicze o wartości 6 106 887 zł.

Rok 1994 przyniósł kolejny wzrost liczby spraw karnych skarbowych wszczętych przez urzędy celne. Ogółem w skali kraju prowadzono 17 533 sprawy dotyczące przemytu o wartości 197 264 362 zł, z czego w UC Rzepin – 2015 spraw, wartość 19 264 362 zł, w UC Szczecin – 1513 spraw, wartość 9 935 443 zł i w UC Zgorzelec – 1592 sprawy, wartość 11 431 433 zł³⁷. Należy zatem przyjąć, iż na zachodnim odcinku granicy w latach 1989-1994 nastąpił ok. 269% wzrost przestępczości, przy czym trzeba podkreślić, że przestępstwa wykryte nie odzwierciedlają całej skali zjawiska. Z pewnością skuteczność służb celnych była coraz większa i stosunek liczby ujawnionych prób przemytu do liczby faktycznie dokonanych przestępstw był zmienny w czasie, dla zobrazowania jednak tendencji można przyjąć wyżej przytoczone dane.

W latach 1995-1997 wzrost liczby prowadzonych spraw nie był już tak ogromny jak w latach 1989-1994. Na granicy zachodniej w roku 1995 odnotowano 5136 postępowań i zajęcie towarów i środków płatniczych o wartości 40 091 994 zł. W całym kraju w tym okresie wszczęto 19 315 spraw na wartość 125 634 892 zł³⁸. Dla porównania – w roku 1997 wszystkie urzędy celne zarejestrowały 22 850 spraw³⁹. Był to więc wzrost o ok. 18% w skali kraju.

Przedmiotem nielegalnego obrotu z zagranicą były przede wszystkim towary obłożone najwyższym cłem, wartości dewizowe, a także towary, którymi obrót jest zabroniony. W latach 1989-1990 były to m.in.⁴⁰: dewizy, okrycia i ubiory z tkanin i dzianin, obuwie, odzież futrzana, aparaty telefoniczne, samochody osobowe, magnetofony, radiomagnetofony i magnetowidy, wyroby przemysłu elektrycznego i elektronicznego, elementy i akcesoria do pojazdów samochodowych, złoto, skóry futrzane, materiały do zapisu dźwięku i wizji, zegarki⁴¹. Nieco inaczej wyglądała struktura przemytu w latach 1993-1994. Do najbardziej wartościowych towarów zajmowanych w postępowaniu karnym skarbowym należały: kokaina, samochody osobowe, tytoń i wyroby tytoniowe, heroina, tkaniny, wyroby spirytusowe, rajstopy, okrycia i ubiory z tkanin i dzianin, marihuana, wyroby perfumeryjne, sprzęt komputerowy⁴². Jak widać, towarami dominującymi jako przedmioty przemytu

³⁷ „Biuletyn Statystyczny Administracji Celnej” za rok 1994, Warszawa 1995, GUC, s. 34.

³⁸ *Raport z działalności administracji celnej w 1995 roku*, Warszawa 1996, GUC, s. 49 (dokument niepublikowany, w posiadaniu autora).

³⁹ *Bilans otwarcia. Diagnoza – administracja celna w 1997 roku w ujęciu statystycznym. Wnioski – kierunki działań naprawczych*, Warszawa 1998, GUC, s. 7 (dokument niepublikowany, w posiadaniu autora).

⁴⁰ Rodzaje przedmiotów przemytu podano w kolejności odpowiadającej najwyższej wartości towarów zajętych w postępowaniu karnym skarbowym.

⁴¹ „Biuletyn Statystyczny Administracji Celnej” za I półrocze 1990 r., Warszawa 1990, GUC, s. 26.

⁴² „Biuletyn Statystyczny Administracji Celnej” za rok 1994, Warszawa 1995, GUC, s. 37.

stały się narkotyki, alkohol, papierosy i pojazdy samochodowe. Przemysł tych towarów przynosił największe zyski. Struktura przemysłu, która kształtowała się w latach 1993-1994, przetrwała w zasadzie do chwili obecnej.

Jak podaje w swej pracy J. W. Wójcik⁴³: „Podstawą przestępstw związanych z obrotem towarowym z zagranicą jest fałszerstwo dokumentów celnych i korupcja. Przestępstwa te polegają przede wszystkim na: fikcyjnym eksporcie i reeksportie towarów, zaniżaniu ceny towarów, zaniżaniu ilości przywożonych towarów, stosowaniu podwójnej dokumentacji lub sprowadzaniu towaru na fikcyjną firmę”.

Warto przytoczyć kilka przykładów obrazujących sposoby dokonywania przemysłu na zachodnim odcinku granicy państwowej. Przykłady te pokażą również, w jaki sposób dochodzi do ujawniania przestępstw celnych i granicznych dewizowych.

22 grudnia 1997 r. pracownicy Oddziału Celnego w Gubinie udaremniili próbę nielegalnego przywozu do Polski 27 000 litrów alkoholu etylowego (96%) o wartości szacunkowej 945 000 zł. Podczas sprawdzania kart kontrolnych samochodów opuszczających teren przejścia granicznego po dokonaniu odprawy celnej funkcjonariusz celny ujawnił fałszywą kartę kontrolną. Stwierdzono, że na kartę o tym samym numerze wyjechał z terenu przejścia inny samochód ciężarowy. Powiadomiona o tym fakcie policja zatrzymała w okolicy Krosna Odrzańskiego ciężarowego mercedesa z nienaruszonym jeszcze ładunkiem. Według dokumentów celnych na naczepie miał się znajdować proszek w workach. Po usunięciu plomby celnej stwierdzono beczki. Zestaw sprowadzono na teren przejścia granicznego w Gubinie. Efektem rewizji celnej było 135 beczek z zawartością 27 000 litrów alkoholu etylowego. Dokumenty celne, rejestracyjne oraz ubezpieczeniowe były sfałszowane⁴⁴.

9 grudnia 1997 r. funkcjonariusze Referatu Operacyjnego w Świecku udaremniili próbę wywozu z Polski do Niemiec 1 368 000 sztuk papierosów o szacunkowej wartości 17 100 zł bez znaków polskiej akcyzy. Legalnym towarem były palety eksportowane przez firmę z Łęborka, między którymi schowano przemysł⁴⁵.

W listopadzie 1997 r. funkcjonariusze Referatu Operacyjnego w Świecku udaremniili przemysł trzech TIR-ów ze spirytusem o wartości 2 835 000 zł. 19 listopada zatrzymano do kontroli zestaw ciężarowy przewożący (wg dokumentów) płytki ceramiczne z Francji. W wyniku rewizji ujawniono 135 beczek zawierających spirytus. Efektem prowadzonych działań operacyjnych było zatrzymanie podczas służby nocnej z 19 na 20 listopada kolejnych dwóch TIR-ów. Również tym razem wg dokumentów miały to być materiały budowlane. Tak jak w pierwszym przypadku każdy z zestawów przewoził po 135 beczek spirytusu. Łącznie zajęto 81 000 litrów⁴⁶.

⁴³ J. W. Wójcik, *Przestępstwa w biznesie*, Warszawa 1998, s. 33-34.

⁴⁴ „Wiadomości Celne”, styczeń 1998, s. 30.

⁴⁵ *Tamże*.

⁴⁶ *Tamże*, s. 33-34.

W sierpniu 1997 r. funkcjonariusze Referatu Operacyjnego w Świecku zatrzymali na terminalu do rutynowej kontroli zestaw typu „lora” przewożący samochody osobowe. Jak się okazało, ciągnik zarejestrowany jako „składak” był fabrycznym monolitem. Stwierdzono, że dokumenty odpraw celnych sfałszowano, a dalsze działania doprowadziły do ujawnienia kolejnych pięciu ciągników zarejestrowanych w podobny sposób. Zabezpieczono pojazdy o wartości szacunkowej 360 000 zł⁴⁷.

W marcu 1997 r. pracownicy Referatu Operacyjnego w Świecku podczas rutynowej kontroli samochodu osobowego wyjeżdżającego do Niemiec przez przejście graniczne w Słubicach ujawnili niezgłoszone 341 000 marek niemieckich. W wyniku czynności wyjaśniających ujawniono proceder polegający na wywozie z Polski dewiz, a następnie przywozie do kraju sprzętu komputerowego. W Warszawie przemycany towar legalizowano, wpisując do dokumentacji rachunki wystawiane przez nieistniejące firmy. W ten sposób wywieziono nielegalnie ok. 10 000 000 marek niemieckich, przemycając do Polski towar o takiej właśnie wartości⁴⁸.

16 lipca 1997 r. funkcjonariusze Referatu Operacyjnego w Olszynie zatrzymał na przejściu granicznym w Gubinie dwa samochody ciężarowe marki Iveco oraz jeden ciągnik siodłowy. W trakcie oględzin ustalono, że rok produkcji oznaczony na pojazdach nie odpowiadał danym zawartym w dowodach rejestracyjnych. Ponadto z dokumentów pojazdów wynikało, iż są to „składaki”, podczas gdy faktycznie były monolitami. W wyniku działań operacyjnych prowadzonych wewnątrz kraju zajęto łącznie 97 samochodów o wartości 15 000 000 zł⁴⁹.

Przemyt futer z norek o wartości 140 000 zł ujawnili 16 października 1997 r. funkcjonariusze Referatu Operacyjnego w Świecku. Właściciel firmy z Poznania nie zgłosił przywozu żadnych towarów. W wyniku szczegółowej kontroli środka przewozowego w podwójnym dniu podłogi ujawniono dziewiętnaście futer⁵⁰.

30 września 1997 r. na przejściu granicznym w Świecku funkcjonariusze działu operacyjnego poddali kontroli samochód ciężarowy typu chłodnia, zgłoszony jako pusty. W specjalnie skonstruowanej skrytce znaleźli 580 000 sztuk papierosów o wartości ok. 87 000⁵¹.

26 kwietnia 1997 r. na terenie przejścia granicznego w Świecku ujawniono 1940 g marihuany o wartości szacunkowej 11 640 zł. Podczas kontroli celnej powracającego do Polski z Belgii przez Holandię autokaru liniowego w torbie podróżnej ujawniono sprasowane pakunki zawierające narkotyk. Podobna sytuacja miała miejsce 13 marca 1997 r. W autokarze jadącym z Amsterdamu do Krakowa ujawniono 5 kg marihuany o wartości szacunkowej 30 000 zł. Również pod koniec

⁴⁷ „Wiadomości Celne”, grudzień 1997, s. 37-38.

⁴⁸ *Tamże*, s. 38.

⁴⁹ „Wiadomości Celne”, listopad 1997, s. 33.

⁵⁰ *Tamże*, s. 34.

⁵¹ *Tamże*, s. 36.

kwietnia 1997 r. funkcjonariusze Referatu Operacyjnego w Świecku udaremнили przemyt 5,7 kg marihuany⁵².

Są to nieliczne przykłady ujawnionego przemytu na granicy zachodniej. Ponieważ miały miejsce stosunkowo niedawno, mogą stanowić podstawę ukazania pewnych tendencji w działalności przestępczej związanej z przemytem dewiz i towarów. Należy jednak pamiętać, że ujawniony przemyt stanowi zaledwie dziesiątą część rzeczywistej wartości kontrabandy – a taki przelicznik stosuje się w krajach, w których służby celne są dobrze opłacane i wyposażone⁵³.

W jaki sposób ograniczać zjawisko przemytu? Jakie działania mogą zapobiec korupcji wśród służb granicznych? Czy zwiększenie środków na funkcjonowanie tych służb może przynieść państwu wymierne korzyści? Na czym będzie polegać proces dostosowywania struktur i zadań Straży Granicznej i organów celnych do zwalczania przestępstw granicznych i celnych w momencie przystąpienia do Unii Europejskiej? Odpowiedzi na tego typu pytania wymagają znacznie obszerniejszej analizy. W niniejszym opracowaniu autor pokusił się jedynie o przedstawienie zarysu problemu. Tematyka związana z przestępczością na zachodnim odcinku granicy, jak i na granicach RP w ogóle jest wieloaspektowa i jej zbadanie jest możliwe jedynie poprzez dogłębną analizę działalności służb powołanych do ochrony granic Polski.

Waldemar Kozłowski

ZU GRENZ-, ZOLL- UND DIVISENVERBRECHEN AN DER POLNISCHEN WESTGRENZE IN DEN JAHREN 1990-1997

Zusammenfassung

Die Eröffnung der Grenzen für den Personen- und Warenverkehr nach 1989 verursachte, dass man an den Staatsgrenzen mit einer Lawine von Ausländern zu tun hatte. Die einen überschritten die Grenzübergänge legal, die anderen versuchten über die sog. „grüne“ Grenze. Zum riesigen Ausmass ist der Warenschmuggel gestiegen, wodurch der Staat große Verluste in Billionen Zloty erlitt. Es verstärkten sich die Aktivitäten von international organisierten Verbrechergruppen, die Drogen, Kunstwerke und Menschen (illegale Migranten) schmuggelten.

Die Zahl der Grenzverbrechen stieg in einem beängstigenden Tempo. Im Jahre 1990 wurden 3147 Personen wegen Grenzverbrechen erwischt und festgenommen, im Jahre 1991 – 13 589 und 1992 – 33 581. Insgesamt wurden in den Jahren 1991-1997 wegen Grenzverbrechen 127 355 Personen angehalten, darin an der westlichen Grenze 101 926.

Geschmuggelt wurden über die Grenze meistens die Waren, die mit höchstem Zoll belegt waren, Devisen und die Waren, deren Umsatz verboten ist. In den Jahren 1989-1990 galt dies u.a. fremde Währung, Schuhe, Telefonapparate, Personenkraftwagen, Zigaretten und Uhren, dagegen 1993-1994 Kokain, Personenkraftwagen, Zigaretten, Heroin, Alkohol und Komputern. Die sich in den Jahren 1993-1994 herausgebildete Schmuggelstruktur blieb in den folgenden Jahren unverändert.

⁵² „Wiadomości Celne”, sierpień 1997, s. 42-52.

⁵³ A. K u l i k, *Zielona granica*, „Wprost” 1999, nr 21.